

Specifieke vragen en dilemma's voor allochtone gezinnen

Het gezin ziet zich door de ontwikkelingen in onze moderne maatschappij gesteld voor specifieke vragen en dilemma's, dit geldt met name voor allochtone opvoeders. De cultuurschok door migratie wordt vaak verergerd, doordat instituties zich gaan mengen in de opvoeding, en migranten hun eigen waarden en normen hier vaak niet in weerspiegeld zien. Gezinsgerichte preventie en ondersteuning van allochtone gezinnen moeten zich richten op cultuurbehoud, integratie in het onderwijs en het overbruggen van de afstand tussen ouders en instellingen die een rol spelen in de opvoeding.

Het gezin als onderdeel van een autarkische leefeenheid, die uiteenlopende functies verenigde zoals zorg, opvoeding, onderricht, controle en arbeid behoort in Nederland inmiddels tot een ver verleden. De toenemende industrialisering en modernisering heeft ertoe geleid dat veel van deze functies door instituties buiten het gezin zijn overgenomen. Zelfs de zorg en opvoeding behoren niet meer uitsluitend tot het privé-domein van het familieverband. Gespecialiseerde instituties op het gebied van de gezondheidszorg, kindbescherming, justitie, vrijetijdsbesteding, welzijn en uiteraard onderwijs

Dr. T.V.M. Pels

hebben dit domein allang betreden. Uit het bovenstaande volgt dat het begrip 'gezin', en dus ook 'opvoeding' en 'opvoedingsondersteuning', voor sterk uiteenlopende inhouden kan staan. We weten voorts, dat visies op het gezin sterk onderhevig kunnen zijn aan de trend van de tijd. Zo gold het gezin in de jaren zestig als een benauwd keurslijf, waaraan een jongere zo gauw mogelijk moest zien te ontkomen om zich onbelemmerd individueel te kunnen ontplooiën. Tegenwoordig horen we weer de roep om een gezin dat grenzen aan de vrijheid stelt en onderlinge verantwoordelijkheid aankweekt, otwel een gezin dat normen en waarden dient

over te dragen. Een roep die overigens door veel allochtone ouders van harte wordt onderschreven. Daarover straks meer.

Zoals in de jaren zestig krijgen de opvoeders ook nu echter teveel in hun schoenen geschoven. De huidige normen- en waarden crisis is immers in verband te brengen met veel bredere culturele ontwikkelingen. Voor het bevelethos, dat vroeger de maatschappelijke verhoudingen kenmerkte, is geleidelijk een onderhandelingsethos in de plaats gekomen. Het gezin is in deze ontwikkelingen meegegroeid; het is er beslist niet de aanstichter van! In een autoritaire samenleving gelden normen en waarden als onwrikbaar en het opleggen ervan als vanzelfsprekend. Tegenwoordig zijn normen en waarden onderhandelbaar en staan opvoeders voor de taak een balans te vinden tussen autonomie en conformiteit, tussen ontplooiing en beschaving. Overigens blijken de meeste Nederlandse opvoeders, volgens recent opvoedingsonderzoek, daarin goed te slagen; er heeft zich een gezinpatroon ontwikkeld dat met de term 'autoritatief' wordt aangeduid: open verhoudingen en onderhandeling gaan daarin gepaard met grenzen en verantwoordelijkheden. Een andere belangrijke ontwikkeling die het gezin beïnvloedt, is die van de secularisering en rationalisering van de samenleving. Er is toenemend sprake van een 'heerschappij van de instrumentele rede'. Zingeving- en morele vraagstukken zijn naar de marge verdrongen. Deze ontwikkeling vinden we weerspiegeld in de moderne kindertijd, zoals deze vorm krijgt in het gezin en op school en bestudeerd wordt in de westerse ontwikkelingspsychologie. Ook hierin is sprake van rationalisering. Zo is het bewust stimuleren van

de (cognitieve) ontwikkeling van kinderen steeds vanzelfsprekender geworden, niet alleen buiten het gezin in kinderopvang en onderwijs, maar ook binnen het gezin. De laatste jaren zijn de projecten voor ondersteuning en interventie aan (allochtone) gezinnen dan ook als paddestoelen uit de grond geschoten. Deze situatie heeft ongetwijfeld te maken met het toegenomen belang van onderwijs voor een latere maatschappelijke carrière. Het is steeds moeilijker geworden om zonder onderwijskwalificaties een goed heenkomen te vinden op de arbeidsmarkt.

Het voorgaande maakt duidelijk dat het gezin niet los staat van de culturele en maatschappelijke context, maar er juist in voortdurende wisselwerking mee verkeert. Daarbij moeten wij voor ogen houden dat er zich tussen en binnen groeperingen, en zelfs binnen een en hetzelfde gezin, aanmerkelijke verschillen voordoen in de ervaringen die men opdoet en de wijze waarop men met nieuwe uitdagingen en mogelijkheden omgaat. Naast de culturele en religieuze achtergrond speelt ook de sociaal-economische situatie een belangrijke rol, en natuurlijk ook de individuele kenmerken van gezinsleden. Er valt tegenwoordig dan ook een grote (opvoedings)diversiteit te zien. Dit geldt voor Nederlandse gezinnen, en vaak nog sterker voor allochtone gezinnen.

Behoeften en dilemma's van allochtone opvoeders

Allochtonen zijn veelal afkomstig uit landen met een lager ontwikkelingsniveau, waar het gezin nog een grotere autonomie heeft als het om zorg- en opvoedingstaken gaat. In samenhang daarmee kent men ook vaak een andere 'werkverdeling'. Zo is het niet onge-

bruikelijk dat familieleden en buurtgenoten een veel grotere rol in de zorg en opvoeding spelen en dat ook oudere kinderen meer gezinsverantwoordelijkheden dragen. De migratie brengt een acute verandering mee in deze van huis uit bekende patronen; daarbovenop komt de confrontatie met een wirwar aan nieuwe instituties en bijbehorende regelingen. Deels leert men die snel accepteren en waarderen. Dit geldt bijvoorbeeld voor de uitstekende gezondheidszorgvoorzieningen voor kinderen. Deels ervaart men die echter ook als ongewenste inmenging. Dit heeft zeker een culturele achtergrond. Allochtone opvoeders hechten, vooral indien zij afkomstig zijn uit samenlevingen waar het proces van industrialisering en modernisering later op gang kwam, in het algemeen meer aan het beschaven van hun kinderen dan aan hun autonomie. Waarden als respect voor ouderen, conformiteit en onderlinge verantwoordelijkheid staan hoog in het vaandel. Men is beducht voor het afdwalen van het 'rechte pad' door opgroeiende kinderen, onder invloed van de naar verhouding grote vrijheden die de Nederlandse maatschappij haar jongeren toekent. De cultuurschok die men ervaart doordat allerlei instituties zich mengen in de opvoeding, wordt dan ook verhevigd doordat men de eigen normen en waarden niet in deze instituties weerspiegeld ziet. Men vreest er, integendeel, een gezagsondermijnde en 'demoraliserende' invloed van. Blijkens het opvoedingsonderzoek onder allochtonen waarbij ik betrokken ben, zoeken ook allochtone opvoeders naarstig naar een nieuwe balans.¹ Zij erkennen dat de tijden veranderen en om andere gezinsverhoudingen vragen. Zo zijn in veel gezinnen de onderlinge verhoudingen opener geworden. Een an-

dere indicatie vormt het feit dat vrouwen en meisjes in sterk toenemende mate het publieke domein betreden. Het zal evenwel niet verbazen dat aan deze veranderingen vaak de nodige hoofdbreken te pas komen. En er zijn ook gezinnen die meer ambivalent of zelfs afhoudend staan tegenover de invloeden van buiten, zoals het reguliere onderwijs. Zij kiezen andere wegen. Zo zijn bijvoorbeeld door islamitische ouders eigen basisscholen opgericht. Soms gaat men er zelfs toe over, zij het met bloedend hart, de kinderen naar het land van herkomst te sturen, om cultuurverlies in een vroeg stadium te voorkomen. Een andere reactie komt op veel grotere schaal voor, en deze zien wij overigens ook bij de jongere generatie ouders en diegenen die opener staan voor de Nederlandse samenleving en school: een meerderheid doet de kinderen, meestal tussen hun zevende en twaalfde jaar, op een moskeeschool of Arabische school. Kinderen brengen daar één tot vijf dagdelen van hun vrije tijd door. Het gaat er de ouders niet alleen om dat zij zich de eigen taal en Koran eigen maken, maar dat zij tegenwicht krijgen tegen de normloosheid die men in de buitenwereld ervaart.

Naast de cultuurschok en de inspanningen die de adaptatie vergt, laten allochtone opvoeders zich ook onderscheiden van autochtone opvoeders in de mate waarin men Nederland als thuisbasis ziet. Het maakt, ook voor de opvoeding van kinderen, nogal uit of men kwam om te blijven of met een perspectief van terugkeer. In het laatste geval zal men zich sterker (blijven) refereren aan de eigen gemeenschap.

**Het maakt, ook
voor de opvoeding
van kinderen, nogal
uit of men kwam om
te blijven of met
een perspectief van
terugkeer.**

Bovendien delen migranten de ervaring, bevestigd in opinie-onderzoek, van een dalende acceptatie in de media en in hun directe omgeving. Ook heerst algemeen de vrees dat kinderen het later op de arbeidsmarkt zullen afleggen tegen autochtone leeftijdsgenoten, ondanks hun diploma's. Deze vrees is eveneens niet ongegrond, zoals onderzoek herhaald heeft uitgewezen. Naast de culturele bedreigingen die men ervaart, kunnen ook deze ervaringen een wantrouwende houding van opvoeders in de hand werken die de integratie van kinderen kan belemmeren.

Anderzijds is het zeker zo, dat allochtone opvoeders veelal hoge onderwijs-aspiraties voor hun kinderen koesteren. Dit geldt overigens steeds meer voor meisjes, voor wie zelfs islamitische ouders in toenemende mate een toekomst zien waarin gezinstaken gecombineerd worden met buitenshuis werken. In samenhang hiermee zien we dat ook de houding jegens het onderwijs opener wordt. Bij gezinnen van de eerste migratie spelen hierbij nogal eens teleurstellende ervaringen met de oudste kinderen een rol, terwijl de laatsten zich op hun beurt ook actief inzetten voor een beter lot van hun jongere broers en zusjes. Zeker moeders die op jongere leeftijd naar Nederland kwamen of hier geboren zijn, en dus in Nederland op school hebben gezeten, willen hun kinderen beter voorbereiden en meer steunen dan hun eigen ouders deden en verschijnen veel vaker op school. De behoefte aan voorlichting en instructie ten aanzien van de mogelijke rol van ouders is duidelijk toegenomen.

Het aanbod: opvoedingsondersteuning

We hebben gezien dat de oorzaken van problemen en spanningen lang niet al-

lemaal binnen de gezinnen liggen: de ervaren culturele bedreiging speelt een belangrijke rol, evenals vooroordelen en uitsluiting vanuit de omgeving. Dan heb ik het nog niet eens gehad over de ongunstige sociaal-economische situatie waarin relatief veel allochtone gezinnen verkeren; zo is het opleidingsniveau van ouders en jongeren gemiddeld veel lager en het percentage werklozen aanzienlijk hoger dan onder autochtonen. Een en ander houdt in, dat preventieve maatregelen niet tot het gezin beperkt kunnen blijven.

Bepalen we ons verder tot mogelijkheden van gezinsgerichte preventie en ondersteuning, dan valt bij allochtone opvoeders een uiteenlopend scala aan vragen en behoeften te signaleren. Om te beginnen staan zij voor de taak een nieuwe balans te zoeken in de opvoeding. Velen laten de zekerheden van de bevelhuishouding varen, terwijl de alternatieven hen nog niet duidelijk voor ogen staan en zelfs als bedreigend voor kunnen komen. Vooral ouders van de eerste generatie kampen met het dilemma, dat belangrijke opvoedingswaarden en -opvattingen weinig weerklank vinden in instituties die in Nederland meelopvoeden. Zij leven in angst voor cultuurverlies en een daaraan gepaard moreel verval bij hun kinderen. Een deel van de betrokken ouders lijkt hierdoor eerder te kiezen voor cultuurbehoud bij de kinderen dan voor hun integratie in Nederland. Daartegenover groeit de groep van ouders die het belang inziet van een grotere betrokkenheid bij het onderwijs van hun kinderen; er valt dan ook een toenemende behoefte aan ondersteuning en educatie ten behoeve hiervan waar te nemen.

In hoeverre beantwoorden de bestaan-

de voorzieningen aan de genoemde uit-enlopende behoeften?

Om te beginnen moet worden benadrukt, dat van structurele laagdrempelige mogelijkheden voor opvoedingshulp in Nederland nog nauwelijks sprake is, voor autochtonen en al helemaal niet voor allochtonen. Een voorziening als de in verschillende grote steden functionerende 'opvoedingslijn', die bij uitstek geschikt lijkt voor allochtone moeders, is vooral gericht op autochtonen.

Als er sprake is van gedragsproblemen van kinderen, zoeken sommige ouders hun toevlucht tot traditionele geneeswijzen. In veel gevallen heeft de migratie tot een verminderd gebruik ervan geleid. Dat wil echter niet zeggen, dat men zich nu wendt tot Nederlandse tweede lijnsvoorzieningen. Als het tot een bezoek aan bijvoorbeeld het RIACG komt, wordt het contact vaak eerder als belastend dan steunend ervaren en niet zelden voortijdig beëindigd. Dit is te verklaren door wat aangeduid wordt als een verschil in 'klinische realiteit', ofwel een verschil in inzicht tussen de betrokkenen en de professionals over de aard en oorzaak van problemen en over de beste manieren om ze op te lossen. De laatste jaren vinden her en der activiteiten plaats om de betrokken instellingen te 'interculturaliseren', maar in het algemeen blijken de professionals sterk geneigd vast te houden aan hun gelijk, dat veelal op westerse *middle class*-leest geschoeid is.

In het afgelopen decennium is een scala aan voorzieningen tot ontwikkeling gekomen die gericht zijn op een verspoediger integratie van kinderen in het onderwijs. Deze voorzieningen komen tegemoet aan de groeiende behoefte van ouders hun kinderen voor te bereiden op en te ondersteunen in het

onderwijs. Ook bij deze voorzieningen is evenwel meestal sprake van eenrichtingsverkeer waarbij doelen en middelen voornamelijk door de professionals worden bepaald. Dit geldt bijvoorbeeld voor de programma's die beogen opvoeders kennis te laten nemen van educatieve (spel)materialen en hen te leren hun kinderen te stimuleren, en voor de projecten die de relatie tussen ouders en school beogen te verbeteren. Inmiddels is er op dit vlak veel activiteit voor allochtonen gaande, maar slechts incidenteel richt men zich op het verbeteren van de communicatie en afstemming tussen ouders/leerlingen en de school. Behoeftenonderzoek onder ouders behoort tot de zeldzaamheden. Zo wordt aan de grote behoefte aan ondersteuning als het gaat om de morele ontwikkeling van kinderen ten enenmale voorbijgegaan.

Ouders uiten vooral klachten over het gebrek aan autoriteit en gezag dat functionarissen in het onderwijs, in de hulpverlening en bij politie en justitie uitstralen en over het feit dat kinderen verleid worden met allerlei 'vrijheden' in morele en relationele zin. Met name over de hulpverlening aan jongeren is men zeer slecht te spreken. Deze benadert hen als individu en niet als gezins- of groepslid en weekt hen daarmee los van de ouders. Deze klacht wordt zéér algemeen door ouders gedeeld. In een groepsgesprek met Marokkaanse vaders en moeders beluisterde ik de volgende noodkreet:

"Als je ten einde raad bent, praat je met familie en vrienden. Deze staan altijd achter jou, ze zullen zeggen jullie zijn goed als ouders. In Marokko is dit gemakkelijker, omdat je daar niet meteen een heleboel mensen hebt van politie, kinderbescherming en maatschappelijk werk, die meteen zo'n kind

F A M I L I E · E N G E Z I N S B E L E I D

gaan helpen. De ouders doen hun best, maar de kinderen krijgen al snel hulp. Die mensen denken dat zij beter zijn dan de ouders, de ouders zijn dan slecht. Als ouders heb je die hulp niet, er wordt samen met het kind tegen je ingegaan. De steun van familie en vrienden (ook als intermediairen) werkt dan niet meer. Er moet meer hulp zijn achter de ouders. Er is een kindertelefoon, alles voor de kinderen. Maar waar vinden de ouders hulp en bescherming?"

De laatste tijd ontstaan her en der initiatieven vanuit de Marokkaanse gemeenschap om aan noodkreten als deze tegemoet te komen, initiatieven die gericht zijn op het overbruggen van de afstand tussen ouders en instellingen die mede een rol spelen in de opvoeding. Deze beweging is in gang gezet, nadat de *hausse* aan berichten over *drop out* en criminaliteit onder Marokkaanse jongeren voor een interne schokgolf had gezorgd. Tijdens bijeenkomsten in de moskee, of in andere voor de ouders toegankelijke lokaties, komen een groot aantal opvoedingsthema's aan de orde. Men wisselt van gedachten met bijvoorbeeld leerkrachten, functionarissen van politie en kindbescherming en ook islamitische theologen. De ouders krijgen nieuwe kennis en handelwijzen aangereikt, maar men tracht hun stem ook te laten horen in de gevestigde instituties, hetgeen overigens met de nodige weerstanden gepaard gaat. Een weerkerende klacht van ouders is dat er nauwelijks naar ze wordt geluisterd. Niettemin lijkt deze benadering juist onder die ouders een groot bereik te hebben die meer ambivalent en afhoudend staan ten opzichte van integratie en veelal niet participeren in de bestaande voorzieningen en/of projecten. Wat betreft de behoefte aan cultuurbehoud, ook hieraan wordt toenemend

voldaan door middel van eigen particulier initiatief. Wat dit betreft is sprake van een inhaalslag ten opzichte van de andere Nederlandse zuilen. Wel moet opgemerkt worden dat de laatste aanzienlijk sterker gefundeerd zijn. Uit oogpunt van gelijkheid en emancipatie, en mede gezien de gemiddeld lage inkomenspositie van allochtone opvoeders, verdienen de nieuwe zuilen dan ook zeker structurele ondersteuning vanuit de overheid.

Conclusies

We hebben gezien, dat de ondersteuningsbehoeften van allochtone opvoeders zowel liggen op het vlak van cultuurbehoud, van integratie van hun kinderen in het onderwijs en van overbrugging van opvoedingsverschillen. Zowel wat betreft de behoefte aan cultuurbehoud enerzijds en ondersteuning ten behoeve van integratie anderzijds zijn steeds meer voorzieningen voorhanden.

Als het om de opvoedingsproblemen op het psychosociale en morele vlak gaat, liggen de kaarten echter anders. In dat geval is de afstand tussen vraag en aanbod veelal aanzienlijk groter. Het blijft vooral eenrichtingsverkeer; ouders vinden weinig (h)erkenning van behoeften die buiten het referentiekader van professionals vallen en hun invloed op de voorzieningen is gering. Het gegeven van pedagogische diversiteit dringt slechts moeizaam door in de professionele praktijk. Juist deze diversiteit maakt de aandacht voor de probleemdefinities en oplossingsstrategieën van ouders en de samenwerking, de interactie, tussen ouders en deskundigen steeds urgenter. Op basis van deze samenwerking kunnen aanpassingen plaatsvinden aan lokale vragen, behoeften en ideeën. Mijns inziens kunnen

ondersteuningsvoorzieningen alleen op deze wijze bijdragen aan het opheffen van de normen- en waarden crisis. Vanuit de professionele ivoren toren zal dat niet gaan.

Samenvattend concludeer ik, dat er sprake is van een versnippering van op zorg en opvoeding in en buiten het gezin gericht beleid. Voorts stemmen de belangen, denkbeelden en behoeften van de gezinnen onderling, noch die van gezinsleden en de instituties waarmee zij te maken hebben, niet noodzakelijkerwijs overeen. Tenslotte draagt de modernisering van de samenleving en de toenemende culturele diversiteit ertoe bij, dat zowel opvoeders als opvoedingsprofessionals steeds minder kunnen bogen op vaste zekerheden. Om al deze redenen is er veel te zeggen voor een samenhangend gezinsbeleid, waarvan laagdrempelige opvoedingsondersteuning deel uitmaakt. Dit vraagt wel om een overkoepelende visie op het gezin. Ik heb betoogd dat het gezin een dynamische leefeenheid is, die zich steeds ontwikkelt in interactie met de culturele en economische context waarin het is ingebed. In mijn ogen dient een gezinsbeleid dan ook deze culturele diversiteit tot centraal uitgangspunt te nemen, uiteraard binnen de door de Nederlandse wetgeving gestelde grenzen. Een dergelijk beleid schept een kader voor de onderlinge zorg en steun, maar laat de concrete uitwerking over aan de vragers en bidders. Een belangrijke eis aan de laatste is daarbij, dat zij responsiviteit en adaptatie tot een wezenlijk onderdeel van hun werkwijze maken.

Dr. T.V.M. Pels is wetenschappelijk onderzoeker voor het project 'Opvoeden in verschillende culturen' bij het Instituut voor Sociologisch

Economisch Onderzoek (ISEO), Erasmus Universiteit Rotterdam.

Noten

1. Van de voorstudie van dit onderzoek is verslag gedaan in: Trees Pels (red.), *'Opvoeding in Chinese, Marokkaanse en Surinaams-Creoolse gezinnen'*, ISEO/Erasmusuniversiteit, Rotterdam, 1994. Deze publikatie is gebaseerd op een overzicht van de beschikbare literatuur en aanvullend onderzoek over gezinnen en sleutelinformanten. Mijn artikel is in belangrijke mate gebaseerd op deze studie, die verkrijgbaar is bij het ISEO, telefoon 010-4082776.

Literatuur

- Hoek, J. van der, *Socialisatie in migrantengezinnen: Een basis voor opvoedingsondersteuning*, Utrecht; De Tijdstroom 1994.
- In gesprek met Marokkaanse ouders: van slachtoffers tot actieve burgers*, Utrecht; CBMN 1995.
- Leij, A. van der (red.), *Turkse kinderen in onderwijs en opvoeding: Meningeën & ervaringen van Turkse basisschoolkinderen, hun ouders en leerkrachten*, Amsterdam 1991.
- Pels, T. *Marokkaanse kleuters en hun culturele kapitaal: Opvoeden en leren in het gezin en op school*, Amsterdam/Lisse; Swets & Zeitlinger 1991.
- Pels, T. (red.) *Opvoeding in Chinese, Marokkaanse en Surinaams-Creoolse gezinnen*, Rotterdam; Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek (ISEO) 1994.
- Pels, T. 'Gezinsinterventie vanuit intercultureel perspectief', in OPSTAP OPNIEUW: *Een modern gezinsstimuleringsprogramma voor kinderen in achterstandssituaties*, Utrecht: Rijksuniversiteit 1995, 37-49.
- Pels, T. 'Opvoeding, ondersteuning en educatie in allochtone gezinnen' in *Cursus etnische groepen*, Open Universiteit, Heerlen, te verschijnen in 1996.